

INSECTENPLAGEN OP BOMEN EN STRUIKEN IN 2002

L.G. Moraal

Ongeveer 350 beheerders doen mee aan de jaarlijkse monitoring van insectenplagen. Zo houden we een vinger aan de pols bij het signaleren van beheersproblemen en het optreden van nieuwe plagen. De gegevens worden regelmatig gepubliceerd, waarbij we ecologische achtergronden geven over de meest opvallende plagen. Enkele interessante ontwikkelingen in 2002 waren: minder Eikenprachtkevers, veel meldingen over Gallen, toename Spinselmotten en alweer het twaalfde jaar van de Eikenprocessierups.

Vieze luchtjes in het bos

In verschillende bospercelen werden in de wintermaanden vieze luchtjes waargenomen. Stinkzwammen waren niet de oorzaak, want de hinderlijke geur werd verspreid door duizenden exemplaren van de Berkenwants, *Kleidocerys resedae*. Deze rood-bruine 4-6 mm lange wantsen met hun doorzichtige vleugeltoppen komen in ons land zeer algemeen voor. Ze leven in de zomer voornamelijk op katjes van berken, waarvan ze de zaden met hun naaldvormige snuit uitzuigen. De katjes vallen dan vroegtijdig uit elkaar. Lopend onder berkenbomen kunnen vallende wantsen in je nek vallen en steken. De volwassen wantsen overwinteren op beschutte plaatsen bijvoorbeeld achter boomchors. Maar heel vaak zitten ze dicht opeengepakt op de twijgen van jonge naaldbomen. Hun stankproductie, als afweer tegen predatoren, is reeds op een behoorlijke afstand waar te nemen. Je moet er even oog voor krijgen maar dan zie je al gauw de klompjes wantsen tussen de naalden zitten.

Hulstvlieg weinig populair

In sommige jaren zullen wandelaars in de kersttijd geen hulsttakken stiekem uit het bos meenemen. Er zitten dan zoveel mineergangen in de bladeren, dat de sierwaarde tot nul is gereduceerd. Dat is het werk van de Hulstvlieg, *Phytomyza ilicis*. Deze vliegt in mei en juni, waarbij de eitjes op de bovenzijde van het blad worden afgezet. De larve boort zich door de epidermis en maakt

blaasvormige gangen in het blad. De larve overwintert in de mineergang, waarna de verpopping in het voorjaar volgt. Omdat de bladeren van hulst lang aan de struik blijven zitten, is een oude aantasting geruime tijd zichtbaar.

Spinselbladwesp in dennen

Op de Hoge Veluwe werd bij een aantal dennen naaldvraat geconstateerd. Tussen de naalden zaten ijle spinsels met daarin korrelige uitwerpselen. Dit was het werk van larven van de Staalblauwe spinselbladwesp, *Acantholyda*

Fig.1. Berkenwantsen ruik je al van verre. Foto: A. van Frankenhuyzen.

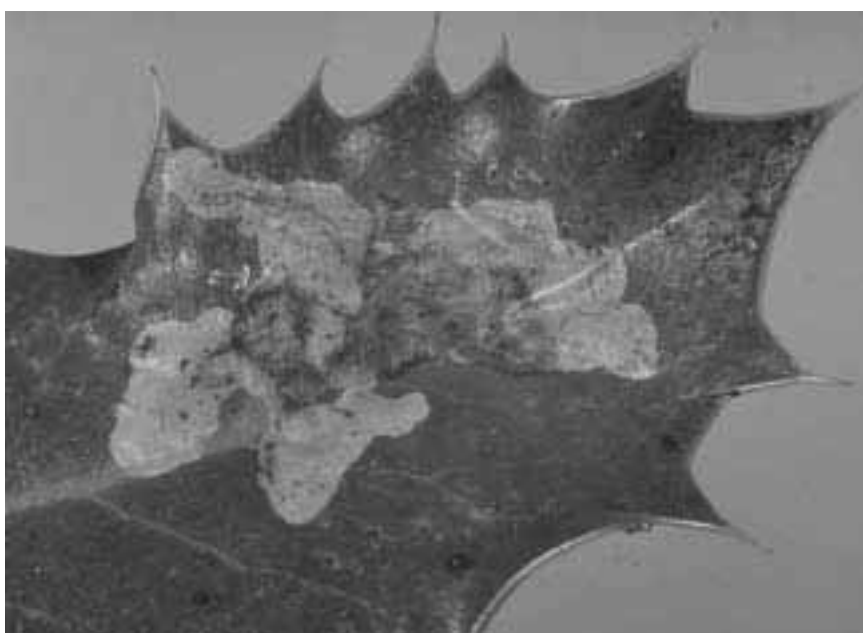

Fig.2. De Hulstvlieg is niet populair in kerststukjes. Foto: A. van Frankenhuyzen.

Fig.3. De Spinselbladwesp camoufleert en beschermt zichzelf met keutels.
Foto: A. van Frankenhuyzen.

64

Fig.4. De Roodstaartrups kan beuken helemaal kaalvreten, maar dat komt in Nederland zelden voor. Foto: Alterra.

erythrocephala. De onbehaarde grijs-groene larven maken bij de basis van een naaldenpaar een spinsel. Telkens wanneer een naaldenpaar is opgevreten wordt het spinsel naar het volgende verlengd. In juni zijn de larven volwassen en gaan ze naar de strooisellaag om er te overwinteren. De aantastingen doen zich vooral voor op warme groeiplaatsen, zoals bij wijdstaande jonge den- nen.

Eikenprachtkever retour

Tijdens de kaalvraatpieken in 1996 en 1997 door de Wintervlinders en Groene

eikenbladroller hebben de eiken sterk te lijden gehad en daarna was er nog een negatief naijleffect merkbaar. In die periode kreeg de Eikenprachtkever, *Agrilus biguttatus*, de kans om verzwakte bomen te doden, voordat deze de kans kregen zich te herstellen. Plaatselijk was er sprake van een onrustbarende eikensterfte, die soms mede veroorzaakt werd door waterstress. De laatste paar jaar is er nog maar heel weinig vraat bij eiken waargenomen en dat betekent dat de bomen weer kunnen 'bijspijkeren'. Dit is waarschijnlijk de oorzaak voor de teruglopende aantastingen van de Eikenprachtkever en meldingen over boomsterfte.

Daartegenover staat weer dat 2002 een jaar was met bijzonder veel eikenmeeldauw. Daardoor zijn al vroeg in de zomer op grote schaal bladvlekken opgetreden die daarna nog verhevigden door het optreden van secundaire saprophytische najaarsschimmels. Al met al zie je nog steeds veel eiken met een magere kroon en veel dode takken.

Roodstaartrups in beuk

Plagen van de Roodstaartrups, *Dasychira pudibunda*, komen vooral voor in oudere beuken- en eikenbossen van Oost-Europa. Daarbij kunnen de bomen geheel worden ontbladerd en bestaat er bij beuken kans op zonnebrand van de stam. In Nederland is dit een zeldzaam fenomeen. De enige hevige plaag die wij kennen uit de database vanaf 1946, vond plaats in 1948 bij beuken in het Elspeterbos. In 2002 werd er een lichte vraat van de Roodstaartrups waargenomen in het natuurterrein Ballonzaal in Limburg. De levenswijze van de Roodstaartrups is als volgt: in mei-juni komen de vlinders tevoorschijn die hun eitjes in groepjes op de stam afzetten. De uitkomende rupsjes hebben in dit stadium lange zwarte haren. Ze vreten eerst hun eischalen op, waarna ze via spindraden naar de kroon kruipen. In een later stadium hebben de tot 4 cm lange rupsen een prachtige

Fig.5. Broedbeeld van de Essenbastkever in een tak. Foto: Alterra.

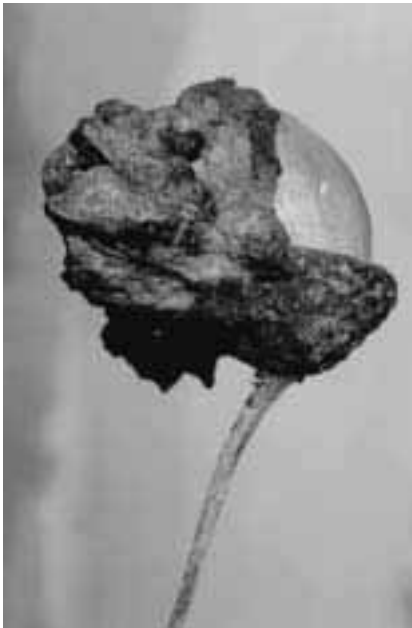

Fig.6. De grillige Knoppergal ontstaat op eikels van zomereik, maar alleen als er een moseik in de buurt is.

Foto: A. van Frankenhuyzen.

lange geelgroene beharing. Verder hebben ze vier gele haarborsteltjes, gescheiden door zwarte plooiën, op de rug en een rood penseeltje op het achterlijf, dat als een soort staartje schuin naar boven wijst. De vraat duurt soms wel tot eind oktober, waarna de rupsen in de strooisellaag bij de stamvoet verpoppen. Dit is een reden voor wilde zwijnen om hier actief te zoeken.

Veel gallen gemeld

Gallen zijn vaak opvallende verschijningen, maar in sommige jaren zie je er meer dan anders. Sommige gallen worden gemaakt door galwespen, andere door mijten, mugjes, kevers of schimmels. Uit de overzichtstabel blijkt dat 2002 kennelijk een goed gallenjaar was. Gallen worden op veel boomsoorten gevormd, maar de eik spant de kroon met 50 soorten. De meeste worden gevormd op de bladeren, waarbij de galvorm varieert van een platte viltige laag tot kleinere of grotere harde uitgroeisels. Er kunnen ook gallen ontstaan aan twijgen, wortels, meeldraden en vruchten. Enkele voorbeelden: de onregelmatig gevormde Knoppergallen ontstaan aan de eikels van de zomereik. Dit gebeurt overigens alleen wanneer er, in verband met waardwisseling van

Fig.8. Tussen de schubben van de Ananasgal zit een binnengal die wordt weggeschoten. Foto: G. Csóka.

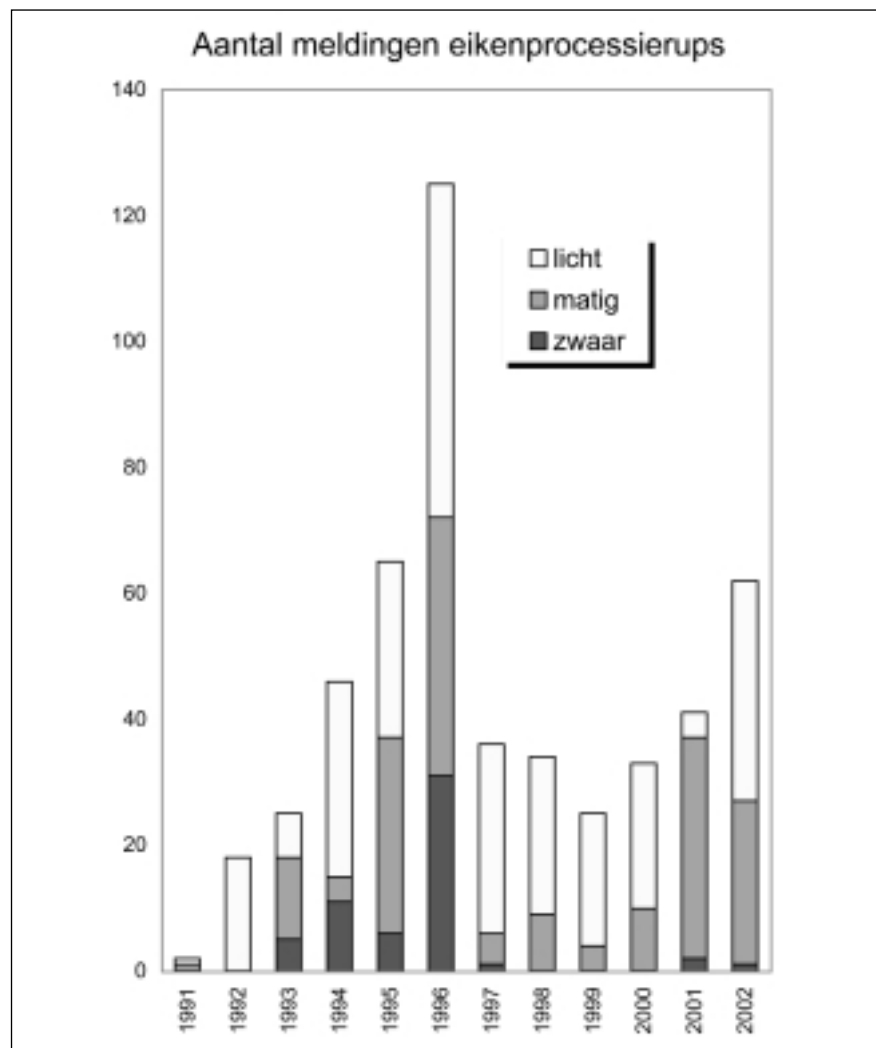

Fig.7. In het twaalfde jaar van de Eikenprocessierups nemen de meldingen weer toe, er zijn zelfs nesten in steden boven de grote rivieren gevonden, in Delft en Zeist.

Bron: Alterra.

De graad van insectenaantastingen per provincie in 2002

Aantasting: ●-●●●● licht tot zeer zwaar; Trend: landelijke toename/afname t.o.v. 2001; ↗ (↗↗) = lichte(sterke) toename; ↘ (↘↘) = lichte(sterke)afname; ↕ = onveranderd; ○ = onvoldoende gegevens

PROVINCIES	FR	GR	DR	OV	GL	UT	NH	ZH	ZL	NB	LB	FL	Trend
Bladvretende insecten													
Bastaardsatijnvlinder - Euproctis chryssorrhoea								●●					↗
Bladsnuitkevers - Phyllobius spp.			●										○
Eikenaarvlo - Altica quercetorum					●	●						●	↕
Eikenbladwesp - Periclista lineolata	●												○
Eikenprocessierups - Thaumetopoea processionea										●●●	●●●●		↗
Elzenhaantje - Agelastica alni	●						●●			●●		●	↗
Groene eikenbladroller - Tortrix viridana			●		●								↗
Kardinaalsmutsspinselmot - Yponomeuta cagnagelii						●	●●●	●●		●	●		↗↗
Kleine wintervlinder - operophtera brumata					●		●	●		●●			↕
Meidoornspinselmot - Uponomeuta padellus					●		●●●	●			●	●●	↗↗
Meikever - Melolontha melolontha										●			○
Perenspinelbladwesp - Neurotoma saltuum						●							○
Plakker - Lymantria dispar					●			●			●		↗
Pruimenspinselmot - Yponomeuta evonymellus	●				●		●●●	●		●●●	●	●	↗
Roodstaartrups - Dasychira pudibunda											●		○
Rozenkever - Phyllopertha horticola											●		↘
Rode populierenhaan - Melasoma tremulae		●											○
Sneeuwbalhaan - Pyrrhalta viburni					●								○
Vruchtboombladwesp - Caliroa cerasi						●							○
Wilgenhaantjes - Phyllodecta spp.							●●						↕
Wilgenspinselmot - Yponomeuta orrellus			●					●		●			↕
Naaldvretende insecten													
Lariksmotje - Coleophora laricella			●										○
Rode dennenbladwesp - Neodiprion sertifer										●			○
Sparrenbladwesp - Pristiphora abietina			●●										↗
Staalblauwe spinelbladwesp - Acantholyda erythrocephala					●								○
Houtboorders, Bast- en Zaadvreters													
Eikenprachtkever - Agrilus biguttatus	●									●			○
Eikenspintkever - Scolytus intricatus	●				●								○
Essenbastkever - Leperisinus varius								●					↗
Iepenspintkevers - Scolytus spp.				●			●	●			●	●	○
Lariksbastkever - Ips cembrae			●										○
Letterzetter - Ips typographus			●	●							●		↕
Wilgenhoutrups - Cossus sossus					●		●	●				●	↕
Zuigende insecten													
Berkenwants - Kleidocerys resedae					●					●			↗
Beukenbladluis - Phylaphis fagi						●				●	●		↗
Beukenstamluis - Cryptococcus fagisuga												●	○
Douglaswolluis - Adelges cooleyi											●		○
Groene sparrenluis - Elatobium abietinum												●	↘
Lindedopluis - Eulecanium tiliae												●	○
Rododendroncicade - Graphocephala fennahi					●								○
Roodzwarte dennencicade - Haematoloma dorsatum											●		○
Weymouthwolluis - Pineus strobi			●										○
Bladminerende insecten													
Acaciabladmeeerder - Phyllonorycter robiniella											●		○
Beukenspringkever - Rhynchaenus fagi					●								○
Hulstvlieg - Phytomyza ilicis						●		●		●			↗
Kornoeljebladmeeerder - Antispila treitschkiella								●					○
Paardenkastanjemeeermot - Cameraria ohridella				●	●●●	●●	●●	●●		●●●	●●	●●	↕
Galvormende insecten													
Aardappelgal - Biorhiza pallida					●						●		○
Ananasgal - Andricus fecundator					●					●			○
Berkensigarenmaker - Deporaus betulae											●		○
Eikenbladrolsnuitkever - Atelabus nitens										●			○
Essengalmijt - Eriophyes sorbi										●			○
Galappel - Cynips quercusfolii					●								○
Gesteelde knopgal - Andricus callidoma					●								○
Harsbuilrups - Petrova resinella					●								○
Knikkergal - Andricus kollari										●			○
Knoppergal - Andricus quercuscalicis					●				●	●	●		↗↗
Satijnen knoopjesgal - Neuroterus numismalis					●					●			○
Stuitergal - Cynips longiventris					●								○
Vogelkersgalmijt - Eriophyes padi							●						○
Wilgenbastgalmug - Heliocomyia saliciperda							●						○

Fig.9. In droge zomers is de harsdruk laag waardoor er veel gallen van de Harsbuilrup kunnen ontstaan. Foto: Alterra.

de galwesp, een moseik in de buurt is. Aardappelgallen zijn zo groot als pingpongballen en ontstaan op de twijgen van eik. De tot 15 mm grote Ananasgal ontwikkelt zich uit de okselknoppen van tweejarige eikentwijgen, waar bladschubben de eigenlijke gladde gal omsluiten. In augustus laat de binnengal los, die door de uitdrogende schubben naar buiten wordt gescho- ten.

Essenbastkever

In haardhout kom je de Essenbastkever, *Leperisinus varius*, nog het vaakst tegen. Onder de loslatende bast van essenhout zitten de vele gangen. De 3 mm grote kevertjes vliegen in april-mei en knagen de 10 cm lange accoladevormige moedergangen, waarbij aan de wanden de eitjes worden gelegd. Van daaruit maken de uitkomende larven hun uitwaaierende gangen. De jonge kevers verschijnen in augustus, en maken korte kamertjes in de bast van gezonde bomen om er te overwinteren. De Essenbastkever broedt bij voorkeur in geveld hout. Soms worden bomen aangetast die zijn verzwakt, bijvoorbeeld door een verhoging van de waterstand.

Deze bomen leggen dan definitief het loodje.

Oproep waarnemers insectenplagen

Alterra wil het netwerk van waarnemers vitaal houden. Beheerders en andere belangstellenden die willen gaan meedoen zijn dus van harte welkom. Na aanmelding krijgt men een informatiepakketje toegestuurd. Kunt u een aantasting niet op naam brengen? Geen probleem, bij twijfel kunt u insecten ter determinatie inzenden. Meer informatie is te vinden op www.insectenweb.nl.

L. Moraal werkt bij Alterra in Wageningen. Tel. 0317-477881, e-mail: leen.moraal@wur.nl.

De jaarlijkse monitoring komt tot stand in het kader van het LNV DWK-Programma Functievervulling Natuur, Bos en Landschap.

CURSUSSEN

Hoogdunning

Klingen Bomen organiseert een cursus Hoogdunning. Veel eigenaren streven naar een menging van boomsoorten en leeftijden. Het kiezen van toekomstbomen en het blessen legt de basis voor geïntegreerd bosbeheer. Deze vierdaagse cursus is bedoeld voor blessers en mensen die direct betrokken zijn bij het bepalen van dunningen. De cursus begint met twee dagen op de Utrechtse Heuvelrug: 18 en 19 september. 's Avonds is er een avondprogramma, overdag praktische oefeningen in het bos. Na een paar maanden zijn er twee terugkomdagen.

Meer informatie bij Simon Klingen, 0343-415080 of mooier@bos.nl

Geïntegreerd bosbeheer

Geïntegreerd bosbeheer is gebaseerd op de integratie van natuur en houtproductie. Voor sommige beheerders ligt de nadruk meer op natuur, voor andere meer op productie. De cursus is bedoeld voor beheerders die kennis willen opdoen voor de praktische toepassing van deze methode. De cursus begint met drie dagen in de bossen op de Utrechtse Heuvelrug en op de kleigronden van het Lingebos: 3, 4 en 5 september. Na een paar maanden zijn er twee terugkomdagen.

Meer informatie bij Simon Klingen, 0343-415080 of mooier@bos.nl